

Az 1880-as évekbeli
magyarországi
antiszemita politikai
vezetőrétég (képviselők,
agitátorok, újságírók)
prozopográfiai vizsgálata

Jelige: Peresztrojka

Lezárás dátuma: 2015.01.04.

Bevezetés – az alapok. A prozopográfia módszere.

Dolgozatunkban az Osztrák-Magyar Monarchia keretein belül jelentkező és az 1880-as évek első felében felbukkanó politikai antiszemitizmus társadalmi hátterével kívánunk foglalkozni. A modern antiszemitizmus szervezett erőként az 1880-as években jelent meg, az új eszmerendszer még magán viselte a középkori antijudaizmus bizonyos vonásait.¹ A politikai antiszemitizmussal sok történész foglalkozott, kutatásai és írásai többnyire a téma párt- és politikatörténetére korlátozódtak. A korábbi munkák sorából kitűnik a tiszaezlári per történetét feltáró monográfia, mely alcímében is jelzi a társadalomtörténeti megközelítést.² Érdeklődésünket e könyv zárófejezetében megírt Antiszemita Párt felbomlásának magyarázatai keltették fel. A könyv szerzője – a fajvédő Bosnyák Zoltán mellett - Szabó Miklós megállapításait idézi.³ Szabó Miklós mondatai a párt elitjére, annak összetételére vonatkoznak, az itt felvázolt megközelítések, magyarázatok véleményünk szerint megérik az alaposabb utánajárást. Mindenekelőtt arra vagyunk kíváncsiak, milyen társadalmi rétegekhez kapcsolódnak az antiszemita párt vezetőségének tagjai. Kutatási eredményeinket igyekszünk összevetni Szabó Miklós klasszifikációjával.

A szerző a párt osztálybázisát definiálta, majd ezt vetítette ki a pártvezetőségre. A vezetőkhöz sorolta a megválasztott képviselőket, a drezdai nemzetközi kongresszuson jelen lévő küldöttséget és a párthoz szorosan kapcsolódó újságírókat.⁴ A tipizálás szerint az Istóczy Győző vezette pártalakulat két, jól elkülöníthető szárny aggregátuma volt: egy „klerikális-arisztokrata” és egy „dzsentrí jellegű.”⁵ Míg az előbbihez elsősorban a katolikus és protestáns lelkészek (Zimándy Ignác, Komlóssy Ferenc), értelmiségi pozíciót betöltők (dr. Nendtvich Károly), illetve a vezetéshez tartozó két mágnás arisztokrata (Andreánszky Gábor báró és Odeschalchi Artúr örgróf) sorolódott, a második kört a – folyamatosan deklasszálódó – dzsentrí alkották. Ide földbirtokosok, tisztviselők, újságírók és katonatisztek tartoztak. A nevesebbeket említve: Ónody Géza, Simonyi Iván, Széll György, Szalay Károly és Imre.⁶

¹ GERŐ András: *Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa*. Budapest, Új Mandátum, 2010. 123.p. (A továbbiakban: GERŐ 2010.)

² KÖVÉR György: *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest, Osiris, 2011. (A továbbiakban: KÖVÉR 2011.)

³ Szabó Miklós feltevéseit összefoglalja KÖVÉR 2011. 700-701.p.

⁴ A történész 37 személyt vizsgált, közülük 18 volt dzsentriszármazású, 2 arisztokrata, 5 lelkész, 4 főfoglalkozású újságíró, egy műegyetemi tanár. Hét főről nem sikerült megállapítania nemesi származását, s ezzel együtt dzsentrí mivoltukat sem. SZABÓ Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003. 114.p. 31. jegyzet (A továbbiakban: SZABÓ 2003.)

⁵ SZABÓ 2003. 114.p.

⁶ A nevek között elírás található: Szalay György nem, de Szalay Károly tagja volt az Antiszemita Pártnak.

Mindezek után Szabó kitért a pártvezetőség földrajzi megoszlására is, miszerint a klerikális szárny bázisa a Dunántúl és a Felvidék volt, míg a dzsenti szárnyé az Alföld. Ezen túlmenően tudni vélte, hogy az Istóczy-féle blokk a Szabadelvű Pártból, a középnemesi eredetű pedig a Függetlenségi Pártból verbuválódott.⁷ A párt hanyatlásának okaként a Simonyi-Ónody-Szalay csoport túlzott megerősödését, és radikalizmusra, populizmusra való hajlamát jelölte meg.

A dualizmus kori antiszemitizmust Kubinszky Judit is kutatta, eredményeinek egy egész kötetet szánt, melyben az európai színtérről elindulva jutott Magyarorszáig, lejegyezve az antiszemitizmus jelentkezését, ideológiáját, propagandáját, az 1883.évi zavargásokat és az Antiszemita Párt megalakulását.⁸ Fontos megjegyeznünk, hogy Kubinszky vizsgálatait az 1884.évi választásokon elindult képviselőjelöltekre is elvégezte: ez alapján állapította meg, hogy a jelöltek 40%-a (46 fő) kisbirtokos vagy birtoktalan közhivatalnok. A negyvenhat jelölt között három nagybirtokos, három középbirtokos és tizenegy 200 holdon aluli földdel bíró úri kisbirtokos található. Állítása szerint az állami és megyei hivatalnokok közül hat kisbirtokos, míg tizenkét birtoktalan volt. Emellett még tizenegyen működtek értelmiségi pályán.⁹ Ezen kijelentéseket csak részlegesen áll módunkban igazolni/cáfolni, hiszen a későbbiekben bemutatásra kerülő 28 személyünk nem fedi le a képviselőjelöltek teljes létszámát, valamint gondolatmenetünk vezetése során kizárólag a vezető rétegre koncentráltunk.

Más helyütt a szűkebb vezető gárdát vizsgálva Kubinszky deklarálta, hogy megmutatkozik egy erős gazdálkodó-földbirtokos réteg, ide tartozik a már említett Andreánszky báró, a Szalay-testvérek és a földbirtokos-bérlő Ónody Géza. Az elszegényedett dzsentrit Verhovay Gyulán, Simonyi Ivánon és Istóczy Győzőn keresztül példázta. Kitért az „úri intelligencia” szerepére is, elsősorban a vidéki papságra (Zimándy Ignác, Fülöpp György, Veres József), illetve ebben a csoportban szerepeltette az újságírókat, katonatiszteket, pályájukon megrekedt, közepes képességű értelmiségieket,¹⁰ tisztviselőket.¹¹ Következtetése: „az antiszemita vezető gárdájának zöme a dzsenti lesüllyedt alsó rétegből került ki.”¹² Megállapította, hogy az 1883. évi antiszemita zavargások szervezőinek és vezetőinek társadalmi összetétele megegyezik a következő évben képviselőségért induló antiszemita vezérkarral.¹³ A továbbiakban kitért a mozgalom és a jelöltek területi megoszlásának

⁷ SZABÓ 2003. 115.p.

⁸ KUBINSZKY Judit: *Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875-1890.* H.n., Kossuth, 1976. (A továbbiakban: KUBINSZKY 1976.)

⁹ KUBINSZKY 1976. 209.p.

¹⁰ Ennek egyetlen ellenpéldája dr. Nendtvich Károly egyetemi tanár, vegyészprofesszor, MTA tag.

¹¹ KUBINSZKY 1976. 186-188.p.

¹² KUBINSZKY 1976. 209.p.

¹³ KUBINSZKY Judit: Adalékok az 1883. évi antiszemita zavargásokhoz. In *Századok*. 1968. 1-2. sz. 177.p. (A továbbiakban: KUBINSZKY 1968.)

kérdésére is, Szabóhoz mérten kicsit árnyaltabb képet festve, mivel négy gócpontot (Dél-Dunántúl, Nyugat-Magyarország, Duna-Tisza köze, Tiszántúl) definiált. Értelmezése szerint különösen ott erősödött meg az antiszemitizmus társadalmi bázisa, ahol nagy mértékben gyarapodtak a zsidó származású nagybérlok, kocsmárosok és ahol eme folyamat egybeesett a középrétegek deklasszálódásával.¹⁴ A származás, a politikai beállítottság, a földrajzi determináltság fontosságához kétség sem fér, de érdekes defektusa a fent idézett monográfiáknak, hogy egyikük sem tért ki a felekezeti hovatartozásra, bár „a térbeli hangsúlyok nehezen értelmezhetőek felekezeti komponensek nélkül.”¹⁵

Így érkeztünk el a tényleges problémafeltevéshez. Írásunkban – elsősorban társadalomtörténeti megközelítésekkel – a következőkre keressük a válaszokat: az Országos Antiszemita Párt vezetősége valóban két csoportosulásra tagolódott, s ha igen, valóban egy klerikális-arisztokrata és egy dzsentrí szárny körvonalait figyelhetjük meg a vezetőségi tagok, képviselők, agitátorok részletes feltérképezése után? Mennyiben jellemezhetőek a vezető antiszemiták a középosztályból származó értelmiséginek, dzsentrinek (egyáltalán: mit nevezünk a korban dzsentrinek?) eltértek-e a „normális” társadalmi egyénektől vagy éppenséggel semmiben nem különböztek rétegtársaiktól, csak a zsidóellenes felfogásuk számított „egyedinek”? Kimutathatóak-e összefüggések a földrajzi származást és a felekezeti megoszlást illetően? Milyen foglalkozásokat űztek a vizsgált antiszemita politikusok, tanulmányaikhoz és képzéseikhez mérten helyezkedtek-e el? Vizsgálatunk fontos tárgyát képezi az alanyok nemesi pedigréje, nemesi státusa. Külön kitérünk a két blokk (klerikális és „dzsentroid”) pártpolitikai eredetére is: állíthatjuk-e hogy az Istóczy vezette klerikálisok és arisztokraták a Szabadelvű Pártból szanálódtak át az antiszemita ideológiához, illetve hogy a Függetlenségi Pártból toborzódtak a dzsentrí szárnyat alkotók? Az analízis és interpretációk végeztével remélhetőleg egy tisztább és árnyaltabb kép fog kialakulni előttünk a vezető antiszemitákról.

Szükséges előre leszögeznünk, hogy nem lesz egyszerű minden kérdés kimerítő megválaszolása, hovatovább az információhiány és forrásszűkösség (esetlegesen pedig a forrásbőség) alapjaiban nehezíti meg a fenti munkahipotézis (Szabó- és Kubinszky-kategóriái) elvégzését. Éppen ezért segítségül hívunk kutatásunkhoz egy történeti módszert: a prozopográfiát.¹⁶ A prozopográfia (vagy másképpen: kollektív biográfia) már-már

¹⁴ KUBINSZKY 1976. 210.p.

¹⁵ KÖVÉR 2011. 701.p.

¹⁶ Eredetére, fejlődésére és alkalmazására lásd: VERBOVEN, Koenraad – Carlier, MYRIAM – DUMOLYN, Jan: A Short Manual to the Art of Prosopography. In *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*. Ed.: Keats-Rohan, Katharine S.B. (Prosopographica et Genealogica 13.) Oxford, 2007. 41-43.p. (A

klisészerűen citált definíciója: „*A prozopográfia a történelmi aktorok egy csoportja közös háttérvonásainak kutatása életük kollektív tanulmányozása révén.*”¹⁷. Tehát a prozopográfia a közös háttérvonásokat (*common background characteristics*) állítja előtérbe, esetünkben nem – vagy legalábbis kevésbé – lesznek mérvadóak a nevesebb, ismertebb antiszemita politikusok/ideológusok/mozgalmárok életútja. Mindazonáltal tökéletes absztrakció megalkotására nyílik lehetőségünk a származás, születési hely, iskoláztatás, foglalkozás, képesítés, felekezet, lakóhely kollektív módon való elemzése során (a jövőbeli kutatásokba beemelhetjük még a szűkebb és bővebb családi hálót, a házasságot, a szociális kapcsolatokat, szövetkezeti- és párttagságokat, az ingó és ingatlan javakat, fizetést, ajándékokat, örökséget, adósságokat, családi hagyatékot is).¹⁸ A prozopográfia emellett segít megmagyarázni az ideologikus és kulturális változásokat, értelmet nyerne a politikai cselekvések, leírja és analizálja a társadalom struktúráit, a mozgalmak természetét.¹⁹ A kvantitatív elemek értelmezése mellett igyekszünk az életutak példázatán keresztül színesíteni gondolatmenetünket.

Következő lépésként definiáljuk vizsgálódásunk alanyait: az antiszemita vezetőréteget (írásunkban szinonimaként használjuk a vezetőréteg, vezetőgárda, vezérkar, pártelit fogalmakat, a terminusok alatt mindvégig 28 személyt értünk). Ez esetben meg kell jegyeznünk, hogy egy kivételes forrásanyag előre meghatározta társadalmi csoportunkat, ugyanis Bonyhád Perczel István²⁰ 1880 és 1885 között 73 kötetes sorozatot állított össze a korabeli – zsidókra vonatkozó - újságcikkekből és röpiratokból, melyek különösen a tiszaezlári vérvádper tanulmányozásához nyújtanak rendkívüli segítséget.²¹ A sorozatból számunkra két kötet bír nagyfokú prioritással, mivel ezekben lelhetőek fel az 1884-es és 1885-ös évre kiadott antiszemita naptárak.²² A két naptár egyedi forrásértékkel rendelkezik:

továbbiakban: VERBOVEN et al. 2007.); STONE, Lawrence: Prosopography. In *Daedalus*. 1971. 1. sz. 46-57.p. (A továbbiakban: STONE 1971.)

¹⁷ STONE 1971. 45.p. Idézi KÖVÉR György: A kollektív biográfia lehetőségei és korlátai. In KÖVÉR György: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris, 2014. 373.p. (A továbbiakban KÖVÉR 2014.) Egyéb parafrázisokat említ VERBOVEN et al. 2007. 39.p.

¹⁸ VERBOVEN et al. 2007. 55-56.p.

¹⁹ STONE 1971. 47.p.

²⁰ Perczel István 1802-ben született a neves Perczel família tagjaként. Jogi tanulmányok után, császárhűként elhatárolódott családtagjaitól és nevét Bonyhádyra változtatta. 1850 tavaszán már Csongrád megye kormánybiztosa, majd megyefőnök. A neoabszolutizmusssal szembeni ellenérzései miatt gyakran került konfliktusba, végül 1860-ban nyugdíjazták. Pécsre visszavonulva családtörténeti kutatásokkal és mezőgazdasággal ültötte el mindennapjait. Itt látott neki az újságvivonatok gyűjtésének és ragasztgatásának. KÖVÉR 2011. 413.p.

²¹ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet*. Budapest, Osiris, 2001. 639.p. (A továbbiakban: GYURGYÁK 2001.)

²² OSZK Kt Oct. Hung. 730. *Jüdische Delikatessen. Öregebb Bonyhád Perczel István tulajdona. Zsidókra vonatkozó hírlapkiadvány- és aprónyomtatványgyűjtemény 1880-1885.* 51. és 65. kötet.

az elsőben 10, míg a másodikban 25 antiszemita politikus, képviselő, újságíró²³ életrajza szerepel.²⁴ Az anyagokat Nagy Imre szerkesztette és adta ki.²⁵ Ezen (ön)életrajzok képezik prozopográfia vizsgálatunk alapkövét.²⁶ Fontos megállapítás, hogy bár tudomásunk van egyéb vezető antiszemita politikusokról²⁷ - akik nem szerepelnek a kalendáriumokban, - most mégsem soroljuk őket a vezető gárdába. Ezt azért tehetjük meg, mivel feltételezzük: a szerkesztőnek beküldött életrajzok révén az adott politikusok magukat tartották antiszemitának. Önmagukat antiszemitának tartó, ezt büszkén vállaló személyekről van tehát szó, kik a felkérésnek eleget téve beküldték írásait a szerkesztőnek. Ugyan tudjuk, hogy egy egyszerű lista bizonyos személyek nevével kevés egy prozopográfiai vizsgálódáshoz,²⁸ mint minden politikai mozgalom, párt önmagát a legismertebb tagjaival reklámozza, tehát mi ezúton nem bővítjük, s nem szűkítjük alanyaink körét. Felmerülhet a kérdés: lehetséges, hogy jóval több önéletrajz érkezett be Nagy Imre szerkesztőségébe? Ha igen, ez mégsem okoz számunkra problémát. Mind a szerkesztő, mind a kor közvéleményének szemében a naptárakba bekerült személyek egyértelműen az antiszemitizmus oldalán álltak. Hovatovább a forrásunkban nem szereplő antiszemitákról nem feltétlenül sikerülne megfelelő adatokat összegyűjteni, életútjukat bejárni, megismerni olyképpen, mint az sikerült a naptárakban szerepeltett antiszemiták esetében. Összesen 28 antiszemita politikust fogunk prozopográfiai kutatásnak alávetni, így kerüljük el a megcélzott társadalmi csoport definiálásának viaszágait, mely gyakran okoz problémát eme módszertan alkalmazása során.²⁹

Korszakhatárunk szintén adott volt: kiindulási évekként az 1884-eset és 1885-öt vettük, hiszen forrásaink ezekben az években íródtak, emellett az 1885-ös kalendáriumban

²³ Itt kerül magyarázatra a címben szereplő három megnevezés: alanyaink között találhatunk országgyűlési képviselőket (17 fő), ugyanakkor a többiek felbujtással (ha szóban: agitátor, ha írásban: újságíró) járultak hozzá az antiszemita ideológia terjesztéséhez, így szükségesnek éreztük őket külön feltüntetni.

²⁴ A naptárak közös halmaza 7 fő, tehát összesen ennyi politikus szerepel mindkét kalendáriumban.

²⁵ *12 Rőpirat*. 1884. ápr. 15. 10. p. Nagy Imre tevékenyen részt vett a Kecskeméti Magyar Védegylet 1883-as életre hívásában, később a titkári pozíciót is betöltötte a szervezetnél, melynek élén Kéry Károly állt. Az egylet alakuló ülésére meghívták a legismertebb antiszemita képviselőket, akik közül csak Istóczy Győző, Szalay Imre és Lázár Lajos ment el. KUBINSZKY 1976. 148-149. p. Nem mellesleg Kecskemét volt az egyik központja az antiszemita mozgalomnak. BOSNYÁK Zoltán: *A magyar fajvédelem úttörői*. Budapest, Stádium, 1942. 27. p. (A továbbiakban: BOSNYÁK 1942.)

²⁶ Az életrajzi adatok, az élettörténetek részletes és aprólékos közlése miatt úgy véljük, az írások a politikusoktól származtak. Azon esetlegesen a terjedelem végett a szerkesztő-kiadó változtathatott.

²⁷ Szitár Dénes, Gruber János, Békássy Gyula, Chernel Gyula földbirtokos, báró Duka György, Inkey Sándor, ifj. gróf Festetics Pál, gróf Klebelsberg Zdenkó, Ladányi György, Molnár Zsigmond, Okolicsányi György, Petrovay Ádám, Galsay Polgár József, Rathman Boldizsár, Tamási József, Zaáry József. KUBINSZKY 1976. 169., 185. pp. Keöd József, Jakab Károly FOKI Ibolya: *Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. In Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból Szerk.: Halász Imre. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1986. (Zalai gyűjtemény 25.)* 225. p.

²⁸ VERBOVEN et al. 2007. 46. p.

²⁹ VERBOVEN et al. 2007. 45., 51. pp. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat a tekintetben is, hogy a társadalmi ranglétrán magas pozíciót betöltő személyek képezik kutatásunk témáját, mivel róluk több információ maradt fenn státusukból kifolyólag. KÖVÉR 2014. 374. p.

már szerepelnek azon képviselők, akik indultak az országgyűlési választásokon 1884. júniusában. Lényegében így nyer értelmet a két és félszer több név szerepeltetése a második forrásanyagban. A hivatás, foglalkozás meghatározásakor kiindulási éveknél ugyancsak az 1884-eset és 1885-öt vettük, mint ahogy a rendi státus meglétét is az 1880-as időszak keretei között kerestük. Az elemzés végét képező korosztályos szemléltetés az 1885. évre alapul.

A vizsgálat

A személyek beazonosítása csak néhány esetben okozott problémát, hiszen többségük ismertebb politikus, lévén 1884-ben 17-en bekerültek a magyar törvényhozás házába. Bővítve a rendelkezésünkre álló információkat, az antiszemita kalendáriumokon túl utánanéztünk a vizsgált személyeknek az országgyűlési almanachban, Gyurgyák János monográfiájának személyi adattárában,³⁰ Szinnyei József magyar írókról szerzett sorozatában³¹ és - az interneten is hozzáférhető - gyászjelentésekben.³² A kutakodás ezen fázisakor néztünk szembe a különféle névváltozatokkal. Meg kell jegyeznünk, nagy eltéréseket nem tapasztaltunk.³³ Néhány példa - szemléltetésképp: Csuzy/Csúzy; Fülöp/Fülöpp/Fülep; Komlóssy/Komlósi/Komlóssi; Margittai/Margittay/Margitai; Nemes/Nemess; Ónody/Onody. Egyedi alanya volt a beazonosításnak Csatár Zsigmond, aki névváltozáson esett keresztül.³⁴ Mindazonáltal – Farkas Istvánt leszámítva – nem mondhatjuk közkeletű és gyakori szereplősűeknek a neveket.

A rendi státus

A társadalmi státus meghatározása mindig is komplikációkat okoz a történészek számára. Az egyének vagyoni és foglalkozási státusát erősen befolyásolja, hogy milyen javak tulajdonosa-birtokosa, és azokat miképpen osztja szét „családi kiscsoportviszonyok” közti helyzete.³⁵ Mi most egyrészt a hivatás és foglalkozás, másrészt a nemesi jogállás szemszögéből rendszerezzük alanyainkat, hogy azután egyedi eseteken keresztül szemléltessük a besorolás problematikáját. Mind Szabó, mind Kubinszky a fent már idézett gondolatok során a dzsentri elem fontos szerepéről, sőt, lesüllyedéséről tesz említést, érdemes tehát egy bekezdés erejéig kitérnünk arra: mit is értünk dzsentri elem alatt, miért válhatott markáns képviselőjévé az antiszemita ideológiának?

³⁰ GYURGYÁK 2001. 649-719.p.

³¹ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I-XIV. Budapest, Hornyánszky, 1891-1914. (A továbbiakban: SZINNYEI)

³² Elérhetőség: http://www.rakovszky.net/E1_LSG_ObitsIndex/GYJ-NevIndex.shtml (Utolsó látogatás: 2014.11.23.)

³³ A beazonosítás problematikájához lásd: KÖVÉR 2014. 380.p. Itt a sajtóban és a vizsgálati fogolytörzskönyvekben szereplő névváltozatok okoztak kisebb manőverezési nehézségeket.

³⁴ Eredetileg Löffelholcz Zsigmond. SZENTIVÁNYI Márton: *Századunk névváltozásai. 1800-1893*. Budapest, Hornyánszky, 1895. 52.p. Más olvasatban Löffelholcz. KÖVÉR 2011. 664.p. 424. jegyzet.

³⁵ TÓTH Zoltán: Társadalmi státus és foglalkozás az osztrák és a magyar társadalomstatistikában. In *Statisztikai Szemle*. 1987. 1. sz. 66.p. (A továbbiakban: TÓTH 1987.)

Nem kergetünk hiú ábrándokat, tisztában vagyunk vele, hogy a dzsenti - mint történeti fogalom teljes körű és egyértelmű - meghatározására nincs most esélyünk, különösképp azért, mert az egységes középosztály megteremtésének koncepciója kudarcot vallott.³⁶ Az 1867-ben kompromisszumra jutott, és ezáltal a kiegyezés megkötésére sort kerített politikai vezetéstől a birtokos nemesség méltán várhatta az alkotmányosság visszaállításán túl az anyagi restaurációt. Beleértve a közhivatalnoki pályák megnyitását és a birtokvesztések folyamatának megállítását.³⁷ Emellett a dualizmus korszakában teljes mértékben hiányzott az intézményes védelme a középbirtoknak, hiszen még az agráriusok is csak a nagybirtok hatalmi pozícióinak megőrzését tűzték ki zászlajukra. A nemesség egészének számára a nemesi földbirtok nem csak a megélhetés forrását, hanem különféle privilégiumokat is biztosított.³⁸ Megfigyelhető a nemesség körében, hogy idegenkednek, egyenesen megvetik az üzleti tevékenységet, a kereskedelmet, a haszonszerzés eme formáját. A nemesi származású birtokosok számának további csökkenésével³⁹ a hivatalviselés anyagi érdekke, megélhetési formává vált.⁴⁰ Ezért kerülünk válaszút elé taglalásunk során: a kisbirtokkal rendelkező és hivatalban dolgozó, esetlegesen még újságírást is folytató országgyűlési képviselőt mégis melyik kategóriába soroljuk? Elengedhetetlen megjegyeznünk, hogy a nemesi birtok felaprózódása kellő táptalajt adhatott az antiszemita érvrendszer kialakulásához, Simonyi Iván 1880-ban írt művében kiemeli a nemesség pusztulást, de ami talán még érdekesebb: a polgárságról már csak múlt időben beszél.⁴¹

Rövid kitérőnk után nem szabad abba a hibába esnünk, hogy feltételezzük: a középnemesi-dzsenti réteg minden eleme fogékony volt az antiszemita ideológiára, másrésről pedig, hogy valaki azért lett antiszemita, mert dzsenti volt. *Nota bene „... a magyar társadalom azon része, mely tán legkevésbé szíveli a zsidóságot: a vidéki gentry.”*- írta Zay Miklós gróf.⁴² Mindazonáltal politikai preferenciái csakis az egyéneknek, s nem a társadalmi csoportnak lehet, tehát nehéz bármit állítani a dzsenti szabadelvűségéről, konzervativizmusáról, vagy éppenséggel antiszemitizmusáról.⁴³ Sőt – mint azt a későbbiekben

³⁶ GAÁL Zsuzsanna: *A dzsenti születése. A Tolna megyei reformkori középbirtokos nemesség átalakulása a neoabszolutizmus és a dualizmus korában.* Szekszárd, 2009. 14.p. (A továbbiakban: GAÁL 2009.)

³⁷ GAÁL 2009. 68.p.

³⁸ 1844-ig kizárólag a nemesség bírhatott földbirtokkal, valamint csak ők viselhettek hivalt. GAÁL 2009. 83-84.p.

³⁹ GAÁL 2009. 69.p.

⁴⁰ GAÁL 2009. 93.p.

⁴¹ KÖVÉR György: Középrend vagy középosztály(ok). In *Századok*. 2003. 5. sz. 1129.p. (A továbbiakban: KÖVÉR 2003.)

⁴² Idézi: SILBER, Michael K.: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A „kaszinók”. In *Századok*. 1992.1. sz. 115.p.

⁴³ KÖVÉR 2003. 1139-1140.p.

látni fogjuk – az antiszemita pártelit nagy része nem rendelkezett földbirtokkal, sem nemesi címmel.

A munkahipotézist így az arisztokrácia és a dzsentri elemek tanulmányozásával kezdjük meg. Kutatásaink eredményét az I. táblázatba foglaltuk össze.

Rendi státus	Személyek száma	%
Arisztokrata	1	3,57
Nemes	10	35,71
Közrendű	17	60,72
Összesen	28	100

Konstatálhatjuk, hogy egyáltalán nem dominált az arisztokrata réteg a párton belül, hiszen mindösszesen 1 fő, még hozzá lipótszentandrás Andreánszky Gábor báró került ebbe a kategóriába. Andreánszky édesapja, Sándor 1868. július 13-tól viselte az osztrák bárói címet. Sándor Gábor és István nevű fiai második feleségétől, Hoysfalvi Gyurtsányi Annától (szül. 1810.dec.2.) születtek.⁴⁴ A két fiú csak 1875-ben kapta meg a magyar bárói rangot, meglehetősen későn. A testvérpár arisztokratának számított, bár a nagybirtokosok közé csak alsóhangon sorolható, mivel megközelítőleg csak 1500 kataszteri holdon gazdálkodhattak.⁴⁵ Az antiszemita báró, főrendiházi tagsága révén, Budára költözött (a II. kerületi Lánchíd utca 2. szám alatt lakott),⁴⁶ birtokait a család többi tagja és gazdatisztjei kezelték.

A nemesi rang meghatározása magas prioritással bír kutatásunk keretein belül: eleddig 10 személyről sikerült bebizonyítani nemesi címét. A párt vezéréként aposztrofált Istóczy Győző családja régi nemesi famíliának számított. Istóczy Lukács a címerlevelet 1575-ben kapta I.Miksa császártól. A család tagjai fontos szerepet töltöttek be Vas vármegye igazgatásában: Győző apja, Antal 1845-ben a megye tisztii alügyésze, 1848-ban pedig főügyésze volt.⁴⁷ Az Istóczy-család Dömötörben volt birtokos, Antal halála után felesége,

⁴⁴ GUDENUS János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I.kötet. Budapest, Natura, 1990. 52.p. (A továbbiakban: GUDENUS 1990.)

⁴⁵ *Magyarország földbirtokosai*. S. a. rend.: Baross Károly. Budapest, 1893. 452.p. A birtokok Alsó-Petény, Bánk és Felső-Badony községek határaiban feküdtek.

⁴⁶ *Budapesti cím- és lakjegyzék. 1883-1884*. Budapest, Franklin, é.n. 331.p.

⁴⁷ WELKER Árpád: A baltavári ügy. Egy pályakezdő antiszemita politikus – Istóczy Győző – kulcsélménye. In *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*. 1998.(25. évf.) 4. sz. 44.p.

Egervári Franciska bírt felügyelettel a közel 100 hold birtok felett.⁴⁸ Az 1895. évben kiadott Magyarország földbirtokosai című kötet még Istóczy Antalné birtoklásáról tesz említést,⁴⁹ valószínűleg Győző nem sokat foglalatzkodott a politika mellett a család birtokaival, tegyük hozzá, ha megelégedte a főváros urbánus forgatagát, szívesen látogatott haza a vidéki kúriába, Dömötöribe.⁵⁰ Istóczy Győzőt a pölöskefői és kürtösi előnév illette.⁵¹

Nemesnek tartjuk simonyi és varsányi Simonyi Ivánt, ki ugyancsak köznemesi családból származott, édesapja, Simonyi Ferenc 1847-ben és 1848-ban Bars vármegye alispáni posztját töltötte be.⁵² Simonyi Iván földbirtoklásáról nem rendelkezünk információval. Nemesek voltak a Szalay-testvérek is, az idősebb Károly ügyvédként, míg a fiatalabb Imre gazdatisztként kereste kenyerét. Imre - édesapjával közösen – Lellén gazdálkodott, itt és Karádon feküdtek a család birtokai.⁵³ Ősi Szabolcs megyei családból származott Mikecz József: a família tagjai között találhatunk jegyzőt, orvost, alispánt és még minisztert is.⁵⁴ Ugyancsak régi felmenőkkel rendelkezett csúzi és pusztaszentmihályi Csúzy Pál honvédtiszt is: a családnak Tolna és Komárom megyében voltak földbirtokai. Csúzy Pál a seregtől és a politikától való visszavonulást követően Abaúj-Torna megyében gazdálkodott.⁵⁵ Kisnemesnek véljük tekinteni Széll Györgyöt,⁵⁶ Margittai Gyulát⁵⁷ és Vadnay Andort.⁵⁸ Az ő nemesi előnevük nem áll rendelkezésünkre. Különös eset dr. Nendtvich Károly nemesi címe, hiszen Nendtvich tudományos munkájának elismeréseként kapta meg előnevét (cserkúti) 1882. október 2-án.⁵⁹ A többi vizsgált személy nemesi címére, előnévére nem találtunk utalást, őket így közrendű személynek tekintettük. Hozzá kell tennünk, hogy említés szintjén előkerült Csatár Zsigmond csongrádi tanító neve is, mint földbirtokos. Eszmetársa, Verhovay Gyula csángóügye-botránya miatt elveszítette Komjáthy Béla bizalmát, aki így megvonta tőle kaucióját, a *Függetlenség* további megjelentetése érdekében

⁴⁸ BODÓ Judit: Egy antiszemita politikai pályafutása. Istóczy Győző közéleti szereplése. In *Vasi Szemle*. 1987. 4. sz. 558.p.

⁴⁹ *Magyarország földbirtokosai*. S. a. rend.: Baross Károly. Budapest, 1893. 809.p. Istóczy Antalné neve alatt 166 kataszter hold földbirtok szerepel. A birtokok Dömötöri határában feküdtek.

⁵⁰ BOSNYÁK 1942. 40.p.

⁵¹ KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. 5. kötet. Budapest, 1913. 199.p. (A továbbiakban: KEMPELEN)

⁵² GYURGYÁK 2001. 700.p.

⁵³ Lellén Szalay Imre 373 kataszter hold, míg Karádon 110 kataszter hold felett rendelkezett. *Magyarország földbirtokosai*. 569.p.; 578.p.

⁵⁴ KÖVÉR 2011. 407.p.

⁵⁵ Kis-Bózsán közel 500 hold állt kezelése alatt, ebből is láthatjuk, hogy inkább a középnemesi réteghez, s nem a lesüllyedő dzsentrihez közelített társadalmi helyzete.

⁵⁶ NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 10. kötet. Pest, 1863. 574-576.p. (A továbbiakban NAGY), ill. KEMPELEN 10. kötet. 108-109.p.

⁵⁷ KEMPELEN 7. kötet. 66-67.p.

⁵⁸ Vélhetően Andor rokona volt Vadnay Rudolf, kinek Zánkán voltak birtokai (291 kh). Ebből következtethetünk, hogy a Vadnay család lecsúszó (kis)nemesi família lehetett.

⁵⁹ KEMPELEN 7. kötet. 459.p.

Csatár Zsigmond birtokát tábláztatták be.⁶⁰ Ezenkívül tudjuk, hogy Verhovay Gyula jól sikerült házassága révén (Kövér Amáliát vette el feleségül) 250 kat. holdas birtokhoz jutott, ide tért vissza politikusi pályafutása után.⁶¹

A közrendüként szerepeltetett antiszemiták közül csak pár eklatáns példával szeretnénk érzékeltetni eme kategória sokszínűségét: Komlóssy Ferenc felmenői parasztföldművesek voltak,⁶² minden bizonnyal nagy erőfeszítéseket kellett megtenniük, hogy Ferenc tanulmányai révén kiemelkedjen a társadalom alsó rétegéből. Értelmiséginek tekinthetjük Persay Ferenc és Csatár Zsigmond családját, az előbbinek gyógyszerész, míg az utóbbinak tanító volt apai felmenője. Kézműves család sarja volt Zimándy Ignác, Veres József és Farkas István.

A születési helyek

Forrásainknak köszönhetően bepillantást nyerhetünk a politikusok születési helyének megoszlásába. A 28 vizsgált személy közül mindössze egy főről, Ráth Ferencről nem sikerült megállapítani születési helyét. A kalendáriumokban fellelhető adatokat itt összevetettük – már ahol ezt megtehettük - az 1884 és 1887 között ülésezett országgyűlés almanachjával.⁶³ Egyetlen eltérésre leltünk: Andreánszky Gábor báró születési helyeként Tolna megye, s nem Bécs volt feltüntetve az *Antiszemita Naptárban*. Bécsi születését több irodalom is megerősíti.⁶⁴ A települések megye szerinti besorolása egyetlen esetben igényelt utánajárást: Csatár Zsigmondnál Bezdéd szerepeltetése minden bizonnyal a ma Szabolcsban található Tiszabezdédre vonatkozik.⁶⁵ A születéseket az I. számú térképen tüntettük fel. (Lásd a Függelék.) Felvidéken 6 személy látta meg a napvilágot: közülük öten a Felvidék nyugati részéhez tartozó Bars, Pozsony és Nyitra megyékben (Simonyi-Bars m., Zimándy-Nyitra m., Komlóssy-Nyitra m., Probszt Dénes-Nyitra m., Tartoll Márton-Pozsony m.). Verhovay Gyula Zemplén megyében, Nátafalván született.⁶⁶

A nyugat-felvidéki gócpont mellett megmutatkozik egy erős dunántúli is. A Nyugat-Dunántúl részét képező Vas megyében Istóczy Győző, a Dél-Dunántúlhoz tartozó Somogyban Szemnecz Emil, Baranyában pedig Nendtvich Károly született. A Dunántúlon

⁶⁰ SZABÓ Dániel: A botrányhős Verhovay. In *Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843-1991*. Összeáll.: Gerő András. Budapest, T-Twins, 1993. 72.p. (A továbbiakban: SZABÓ 1993.)

⁶¹ Uo. 73.p.

⁶² BOSNYÁK 1942. 93.p.

⁶³ *Országgyűlési Almanach 1886*. Szerk.: Halász Sándor. Budapest, 1886. (A továbbiakban ALMANACH 1886.)

⁶⁴ *Magyar nemzetségi zsebkönyv*. I.kötet. Budapest, 1888. 295.p.; *Magyar nemzetségi zsebkönyv*. Második rész. I.kötet. Budapest, 1905. 236.p.; GUDENUS 1990. 52.p.; ALMANACH 1886. 4.p.

⁶⁵ *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Szerk.: Lelkes György. Budapest, Argumentum, 2011. 673.p.

⁶⁶ És nem Sátorlajújhelyen, mint azt tudni véli fájvédő krónikása: BOSNYÁK 1942. 135.p.

belül annak középső része dominál a születési helyeket tekintve: Komáromból származott Nemes Józsa és Csúzy Pál, Veszprémből pedig testvérpárunk (Szalay Imre és Szalay Károly) mellett Farkas István, nem mellesleg a ma már Veszprém megyéhez tartozó Zánkán jött világra Vadnay Andor. Pest megyében születtek: Gáborjáni Szentmiklósy Sámuel (Pócsmegyer), Fülöpp György (Aszód), Persay Ferenc (Cegléd), valamint Budapestről származott Rácz Géza. Az Alföldről összesen 7 antiszemita „jött”, itt egy északkeleti és egy délkeleti csoportosulás tendál. Szabolcsban született Ónody Géza, Margittai Gyula, Mikecz József, Csátár Zsigmond. Békés megye magát Veres Józseffel és Szendrey Gerzsonnal, míg Csongrád Széll Györggyel képviseltette.

A tanulmányi utak

Antiszemita Naptárainknak hála alapos betekintést nyerhettünk a képviselők, agitátorok, újságírók tanulmányi pályáiba. A vizsgálat ezen pontja ahhoz nyújthat segítséget, hogy személyeink tanulmányaikhoz mérten helyezkedtek-e el, viseltek-e állást. Ennélfogva elkészítettük antiszemita politikusaink tanulmányi kategóriáit, ezt a 2. számú táblázatban vehetjük szemügyre.

Tanulmány	Személyek száma	%
Jog	12	42,86
Teológia-filozófia	7	25
Orvostan	1	3,57
Katonatiszt	4	14,29
Szőlészeti-borászat	1	3,57
Nem tanult	2	7,14
n.a.	1	3,57
Összesen	28	100

Szembeötlő a jogot végzett 12 fő dominanciája. Istóczy a főgimnázium után látott hozzá a jog tanulmányozásához, először Bécsben,⁶⁷ majd Budapesten. Simonyi Iván katonatiszti pályáról való távozása után, 1867-ben tette le Pesten a köz- és váltóügyvédi

⁶⁷ A Bécsi Egyetem jogi fakultására 1860-ban iratkozott be, egy év múlva már azonban elhagyta az osztrák fővárost. SZÖGI László - KISS József Mihály: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849-1867*. Budapest, 2003. 172.p. (A továbbiakban: SZÖGI-KISS 2003.) Érdekes momentumra leltünk a névsorok tanulmányozása során: egy Istóczy Alex (Sándor) nevezetű joghallgatóra lettünk figyelmesek, ki 20 évesen, 1864-ben iratkozott be ugyancsak a jogi karra. A fiú Győzőhöz hasonlóan Szombathelyen tanult és Szentkeresztben született. Okunk van feltételezni ezek alapján, hogy Istóczy Győző testvéréről van szó. SZÖGI-KISS 2003. 214.p. Megerősíti ezt az a tény, hogy Istóczy Sándor Szombathelyen munkálkodott ügyvédként. BALOGH Gyula: *Vasvármegye nemes családjai*. 2., bővített kiadás. Szombathely, 1901. 75.p.

vizsgát.⁶⁸ Széll György szülővárosában, Makón végezte jogi tanulmányait. Joggyakornoki pozíciót Battonyán töltött be, ezután Hódmezővásárhely jegyzője lett 1850-től, Orosházára 1856-ban nevezték ki árvabizottmányi jegyzőnek.⁶⁹ Szalay Károly ugyancsak Pesten tanult jogot, később Somogy megyében, Kaposváron lett jegyző és vizsgálóbíró. Ráth Ferenc Pécsen tanult a jogot, majd pénzügyi fogalmazóként alkalmazták ugyanitt, később pedig Pozsonyban. Vadnay Andor – Istóczyhoz hasonlóan – Bécsben és Pesten sajátította el a jogi tanulmányokat. Szendrey Gerzson a Békés megyéhez közel eső Nagyváradon tette le ügyvédi vizsgáját, mindezek után Székesfehérvárra ment, itt ügyvédként kereste kenyerét.⁷⁰ Verhovay Gyula kassai és sárospataki tanulmányait Pesten fejezte meg a jogi képzés elvégzésével. Persay Ferenc Nyitrán járt gimnáziumba, szintén Pesten végezte a jogi tanulmányokat, mint ahogy Rácz Géza is. Ónody Géza velük ellentétben Kassán, a jogakadémián szerezte képesítését. Csátár Zsigmond 1873-ban tette le a köz- és váltóügyvédi vizsgát, azt, hogy mindegyikre hol került sor, nem tudjuk. A 12 személyből tehát heten is Pesten sajátították el a jogot, s lettek köztisztviselők vagy szabadfoglalkozású ügyvédek.

A második legnépesebb kategóriát a teológiát hallgató antiszemita alkotják. Probszt Dénes Esztergomban, Komlóssy Ferenc szintén itt, Nemes Józsa pedig Veszprémben végezte el a teológiát. Fülöpp György Pécsen tanult, majd Felső-Mindszenten és Miskolcra költözött, ahol a plébánosi székbe került. Gáborjányi Szentmihály Sámuel Losoncra költözött, de Pápa mellett fejezte be teológiai tanulmányait. Zimándy Ignác Nagyszombatban és Pozsonyban tanult, később belépett a Szent Benedek rendbe és elvégezte a hittant. 1856-ban szentelték pappá.⁷¹ Közülük Veres József vitte talán a legtöbbször: 1870-ben kitűnő érettségivel hagyta el a szarvasi gimnáziumot, hogy Pesten jogot hallgasson. Ezt hamar otthagyva, Sopronba ment teológiát tanulni. Tanulmányait Halléban, Németországban fejezte be.⁷² A teológiát végzett személyek több esetben mást is elsajátítottak (például Zimándy tanári oklevelet szerzett bölcsletről és egyetemes történelemből, Komlóssy a teológia után még bölcsészeti fakultásra is beiratkozott Pesten).

Nendtvich Károly szemész-orvosi diplomájával igazán kitűnik ebből a társaságból. 1836 és 1840 között a pesti egyetem kémiai és botanikai tanszékén tanársegéd, 1843-ig pedig magánelőadásokat is adott vegytanból gyógyszerészhallgatóknak. 1847-ben már a József Ipartanodában találjuk, mint a kémia tanszék tanárát. A szabadságharc alatt

⁶⁸ GYURGYÁK 2001. 700.p.

⁶⁹ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 51.k. 59-60.p.

⁷⁰ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 65.k. 172-173.p.

⁷¹ GYURGYÁK 2001. 717.p.

⁷² SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*. Budapest, 2001. 271.p. (A továbbiakban: SZÖGI 2001.)

elmozdították helyéről, 1850-ben térhetett csak vissza. 1857-től a Műegyetem tanszékvezetője, 1873 és 1874 között pedig az egyetem rektora volt. Tudományos pályafutása 1881-ben ért véget, ekkor vonult nyugállományba.⁷³

Katonatisztnek négy főt számítottunk. A földbirtokoknál már felbukkant Csúzy Pál személye, aki 12 évet szolgált a császári és király hadseregben, ezen belül is az 5. Radetzky huszárezredben. 1870-ben szerelt le huszárszázadosként, bár 1862-től királyi kamarásként is alkalmazásban állt.⁷⁴ Tartoll Márton tanulmányai után jelentkezett a seregbe, 1848/49-at követően pedig a már ismerős 5. Radetzky huszárezredhez sorozták be. Itt közel 30 évet szolgált, őrnagyként vonult nyugállományba. Margittai Gyula karrierjéről még kevesebb információval rendelkezünk: tisztként szolgált a forradalom és a szabadságharc alatt, majd a Bach-korszakban sem tette le a fegyvert. Szemnecz Emil pályafutása markánsan eltér az előbbieken ismertetett honvédek karrierjétől. Kísérletezett a jogi és bölcsészeti fakultással Pesten, majd 1879-ben jelentkezett a Ludovika Akadémiára.⁷⁵ 1882 és 1884 között szolgált honvédhadnagyként, de vandalizmusra és antiszemitizmusra való hajlama miatt leszerelt. Különös adalékként szolgál, hogy az 1867 előtről maradt magyarországi tisztek 40%-a származott a Bécs és Pest-Buda között elterülő, Bécs vonzáskörzetébe tartozó régióból (Pozsony, Nyitra, Komárom és Sopron megyék, illetve Pest-Buda)⁷⁶(emlékezzünk csak vissza Simonyi Iván, Csúzy Pál és Tartoll Márton szülőhelyére).

Nendtvichhez hasonlóan egyedülállónak mondható Szalay Imre gazdálkodási tanulmányai miatt. Középfokú iskoláit befejezván, gazdálkodást tanult (hogy hol, azt nem állíthatjuk kétségtelen bizonyossággal), majd a Batthyányi-család birtokán alkalmazták, gazdatisztként. Hazatérve a családi birtokra, Lellén fogott földművelésbe, valamint szőlőtermelésbe. Vélhetően értett a borászathoz, ebből kifolyólag póttagja volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Országos Központi Mintapincéjének Felügyelő Bizottságának.⁷⁷ Párizsban, Bordeauxban, Antwerpenben, Triesztben és Bécsben borkiállításokon arany és ezüstérmeket nyert, a parlamentben szőlészeti és borászati témában szólalt fel leggyakrabban.⁷⁸

Andreánszky Gábor báró Pozsonyban és Nagyváradon tanult, azonban jelenleg nem tudjuk konkrétan meghatározni, hogy mit.⁷⁹ Mikecz József Nyíregyházán végezte

⁷³ GYURGYÁK 2001. 694-695.p.

⁷⁴ *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest, 1884. 28.p. (A továbbiakban: TISZTI CÍMTÁR)

⁷⁵ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 65.k. 173.p.

⁷⁶ HAJDU Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei*. Budapest, História, 1999. 189.p.

⁷⁷ TISZTI CÍMTÁR 250.p.

⁷⁸ SZINNYEI 13. kötet. 321.p.

⁷⁹ ALMANACH 1886. 4.p.

elemi és polgári tanulmányait, itt kitűnő képesítést szerzett. A névjegyzék szerint 1857-ben Sárospatakra ment továbbtanulni, azonban az iskolát nem fejezte be.⁸⁰ Farkas István szegény családból származott, édesapja molnárnak szeretne volna taníttatni, de a lázadó kamasz 16 évesen elszökött otthonról, és elég messze a szülői háztól, Arad megyében lánította a lakosságot.⁸¹

A tanulmányi pályákat interpretálva hozzáfűznénk, hogy az antiszemita vezetőség – egy-két kivételtől eltekintve – megpróbált végzettségének megfelelően elhelyezkedni, sokan innen vonultak nyugdíjba. A lelkesi hivatás ugyanakkor megszabta antiszemita agitátoraink mozgási kereteit, nekik adva volt a lehetőség, hogy nagyszámú hallgatóság előtt terjesszék kétes nézeteiket. A jogot végzett személyek mobilisabbnak tűnnek, közülük többen láttak újságíráshoz, illetve szolgáltak rövidebb ideig közhivatalban, arról nem beszélve, hogy folyamatosan ügyvédi szolgálatokat is elláttak.

⁸⁰ KÖVÉR 2011. 407.p.

⁸¹ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 65.k. 171.p.

A hivatás és foglalkozás kérdése

Szorosan kapcsolódik a képzettség a társadalmi státushoz, ekképpen vesszük sorra alanyaink tényleges hivatását, foglalkozását. Az adatokat a 3. táblázatba rögzítettük.

Hivatás/foglalkozás	Személyek száma	%
Értelmiségi kereset	21	75
Pap/lelkész	7	25
Tanár/tanító	2	7,14
Újságíró	5	17,86
Köztisztviselő	1	3,57
Ügyvéd/közjegyző	6	21,43
Östermelés	4	14,29
Földbirtokos	3	10,71
Földbérlő	1	3,57
Katonatiszt/honvéd	2	7,14
Ismeretlen foglalkozású	1	3,57
Összesen	28	100

A foglalkozási főcsoportokat az 1891.évi népszámlálás sémájából merítettük⁸² (az 1881.évi összeírásból hiányzott a katona/honvéd/csendőr kategória⁸³), a nómenklatúrán csak apróbb változtatásokat eszközöltünk.⁸⁴ Az értelmiségi kereseten belül a már meglévő alcsoportok mellé bevettük az „újságíró” megnevezést, mivel ez a csoport sajátos helyzetet képvisel a vezetőgárda személyeinek körében, valamint külön feltüntettük a földbirtok-bérlő kategóriát, gondolva Ónody Géza helyzetére. A személyek kategorizálása több ponton nehézségekbe ütközött. Mindenekelőtt az utolsó ismert foglalkozást tekintettük mérvadónak, de ettől többször kénytelenek voltunk eltérni (összesen 4 esetben). A papi hivatás (nem véletlenül használjuk ezt a terminust!) egy egész életvitelt, mentalitást magával hordozott, és mivel nem tért ki senki a lelkészi pályáról, ezért egyházi szolgálatban álló alanyainkat minden esetben papnak, lelkésznek soroltuk. Átmenetet képez Szemnecz Emil helyzete: 1884-ben, tehát a vizsgálat évében szerelt le hadnagyként, és csatlakozott a „hivatásos” újságírók sorába, Verhovay vezetése alatt. Így őt újságírónak, s nem honvédeként véltük feltüntetni. Ráth Ferenc

⁸² TÓTH 1987. 64-65.p.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Természetesen csak azokat a fő- és alcsoportokat tüntettük fel, ahol megjelennek az antiszemita politikusok, hiszen számunkra most csak ezek a fontosak.

bár 1883-ban lemondott pénzügyi fogalmazói állásáról, újságírói szereplése olyan rövid idejűnek és jelentéktelennek bizonyult, hogy köztisztviselőnek tekintjük. Problémás még Persay Ferenc is, olyan szempontból, hogy ügyvédi karrierjéről nincs tudomásunk, ezért Kubinszky Juditra hivatkozva őt a *Függetlenség* munkatársként szerepeltetjük. Mint látjuk, az utolsó ismert foglalkozás a „kettős állás” és a személyek karrierjéről szóló információk hiánya miatt határozható meg nehezen. Magyarázatra szorul Istóczy Győző helyzete. A fő ideológus ismeretes volt újságírói tevékenységéről, mi azonban Pesten folytatott⁸⁵ ügyvédi tevékenysége miatt ügyvédnek soroltuk.

A számokon végigfutva azonnal szembeötlik az értelmiségiek, azon belül is a papok/lelkészek és ügyvédek magas részaránya. A papok/lelkészek között 7, az ügyvédek között 6 főt tüntettünk fel. Ez a két csoport összesen a vizsgáltak 46,43%-át teszi ki. A 7 egyházi személy közül egy fő evangélikus és egy fő református lelkész, a többiek katolikus papok. Hozzá kell tennünk, hogy az egyházi hivatás mellett többen tanítottak fő- vagy középiskolában,⁸⁶ így ezen embereket rendezhettük volna a tanári osztályba is, mindazonáltal papi/lelkészi hivatásuk sokkalta meghatározóbb volt mind politikai tevékenységüket, mind életvitelüket tekintve, így mi sem pedagógusként tekintettünk rájuk.

A tanár/tanító karakterológiát megtöltő két fő sem nevezhető a tipikus tanári foglalkozást űzőnek. Csatár Zsigmond 1875-től több cikluson keresztül képviselte az országgyűlésben a csongrádi választókerületet, tevékenykedett községi jegyzőként is, de mi most mégis pedagógusnak minősítettük, mivel hosszú pályafutása során itt töltött el huzamosabb időt (Csongrádon volt tanító),⁸⁷ folytatva édesapja hivatását, tudniillik ő is tanító volt.⁸⁸ Dr. Nendtvich Károly a társadalmi ranglétráról inkább felfelé lóg ki, személye a politikán kívül más körökben is jól ismert. 1845-től az MTA levelező, 1858-tól rendes tagja.⁸⁹ Megkapta a magyar kormány III. osztályú Vaskorona Rendjét és Pécs városa díszpolgárává választotta. Ez a karrier a „tudós”, mint a tanár címkével fémjelezhető, ennek ellenére most egyszerű pedagógusként szerepeltetjük, kevésbé fragmentálva így a foglalkozási alcsoportokat.

⁸⁵ Istóczy a VIII. kerületi Mária utca 29. szám alatt töltötte mindennapjait. *Budapesti cím- és lakjegyzék. 1883-1884.* 463.p.

⁸⁶ Zimándy Ignác a budai főreáliskolában és pozsonyi főgimnáziumban volt tanár, illetve Besztercebányán nevelő. Veres József Szőkedencsen nevelőként tevékenykedett, majd a soproni liceumba került tanárnak. Gáborjáni Szentmiklósy Sámuel Kecskeméten tanítóskodott. Fülöpp György Pécssett szolgált árvaházi felügyelőként. Komlóssy Ferenc Nagyszombaton volt gimnáziumi tanár.

⁸⁷ Ezt a névváltoztatás során is feljegyezték. SZENTIVÁNYI Márton: *Századunk névváltozásai. 1800-1893.* Budapest, Hornyásky, 1895. 52.p.

⁸⁸ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 65.k. 175.p.

⁸⁹ GYURGYÁK 2001. 694-695.p., SZINNYEI 9. kötet. 976-983.p.

Az 5 újságíró közül határozottan Mikecz József és Verhovay Gyula pozíciója – mint újságíró-szerkesztő – tűnik biztosnak: Mikecz a kisgimnázium (Nyíregyháza) elvégzése után újságírásból tartotta fenn magát.⁹⁰ Szerkesztője volt a *Szabolcs megyei Közlönynek* és a rövid ideig fennálló *Nyíregyházának*, majd az *Ébredjünk* című antiszemita lapnak, mely 1883 és 1892 között jelent meg.⁹¹ A lapnak valószínűleg nem volt Mikeczen kívül szerzőtársa, a terjesztést felesége látta el.⁹² Verhovay Gyula újságírói pályafutásáról több adattal rendelkezünk, ezek legtöbbje szorosan kapcsolódik párbajaihoz és botrányaihoz. 1875-ig az *Ellenőr*, majd 1879-ig az *Egyetértés* szerkesztőségében dolgozott. Itt került összetűzésbe Eötvös Károllyal, ennek hatására kilépett az *Egyetértésből* és megalapította saját függetlenségi lapját, *Függetlenség* címmel.⁹³ A lappal - uszító hangvétele és pénzügyi botrányai miatt - a Függetlenségi Párt megszakította a kapcsolatokat, majd a tiszaszlári per hatására Verhovay nyíltan az antiszemitizmus szolgálatába állította azt. Újságjában megjelent cikkei miatt összesen 12-szer párbajozott (pl. Kenedi Gézával, Horánszky Nándorral).⁹⁴ Mint említettük, Persay Ferenc szintén a *Függetlenség* kötelékében dolgozott, ügyvédi képesítésének ellenére.

A másik két illető esetében már nem lesz ilyen egyértelmű a státus megállapítása. Simonyi Iván 1872-től - Horn Edével és Jókai Mórral közösen – szerkesztette a tulajdonában lévő *Westungarischer Grenzbotét*,⁹⁵ az első német nyelvű ellenzéki lapot. Írásai megjelentek még a *Havi Szemlében* és a *Magyar Szemlében*. Szemnecz Emil ismeretes volt skandalumjairól: a *12 Röpiratban* megjelent cikke miatt Istóczy Győző állt ki helyette – mint főszerkesztő – a bíróság elé.⁹⁶ Szemnecz követte el - Clair Vilmos író társával karöltve - Herman Ottó elleni támadást 1884. április 1-jén.⁹⁷

A fent tárgyalt négy képviselő mellett azonban mások is végeztek újságírói és újságszerkesztői tevékenységet. Istóczy Győző – akit az Antiszemita Párt létrehozójaként és az antiszemita ideológia legfőbb magyarországi képviselőjeként tart számon a szakirodalom⁹⁸ – több lap sorsát is igazgatta az 1870-es és 1880-as években: szerkesztője volt a *Jövők*

⁹⁰ Hozzáfűzzük: Szabolcsi Miksa szerint Mikecz az újságíráson kívül adóbehajtó segédként és vidéki írnokként is alkalmazásban állt. Sőt, 1889-ben Nyíregyháza város aljegyzőjévé is megválasztották, egy évre. KÖVÉR 2011. 410.p.

⁹¹ KÖVÉR 2011. 407.p.

⁹² KUBINSZKY 1968. 173.p.

⁹³ SZABÓ 1993. 55.p.

⁹⁴ GYURGYÁK 2001. 716.p.

⁹⁵ ALMANACH 1886. 150.p.

⁹⁶ A cikk 1882 júniusában jelent meg Titus Aemilius álnév alatt a *12 Röpiratban*. „Az elzsidósodott Magyarország” című cikk miatt indult sajtóper végett Szemnecz elvesztette volna tisztí rangját, ezért képviselte az ügyesség előtt Istóczy az ügyet. KUBINSZKY 1976. 153-154.p.

⁹⁷ Az esetet ismerteti: KUBINSZKY 1976.193-194.p.

⁹⁸ GYURGYÁK 2001. 314.p.

(1878), a *12 Röpirat* (1880-1892) és a *Füstölő* (1880-1888) című lapoknak,⁹⁹ hovatovább 1894 után a *Jogi Tanácsadó* kiadásáért felelt.¹⁰⁰ Az ugyancsak ügyvédek/közjegyzők csoportját erősítő Szalay Károly a *Népjogot* (Kaposvár) és a *Magyar Újságot* (Budapest) szerkesztette.¹⁰¹ Ráth Ferenc Simonyi Ivánhoz hasonlóan Pozsonyban agitált, 1883. október 1-jén itt adta ki *Pozsony* című lapját.¹⁰² Ráth Ferenc nevéhez kötődik a hírhedt „Antiszemita Káté” megírása is, ezt Zimándy Ignác képviselő- és elvtársával jegyzi.¹⁰³ Zimándy Ignác egyedül is dolgozott, szerkesztésében jelent meg az *Ébresztő Hangok* című keresztény-antiszemita lap 1879 és 1889 között.¹⁰⁴ Jól kitűnik, hogy nehéz a kifejezett és egyértelmű besorolás, nem véletlenül taglaljuk részletesen bizonyos politikusok írói munkásságát. A röplapok, kisebb füzetek, könyvek kiadását pedig még nem is érintettük. Az antiszemita vezérkar majdnem minden egyes tagja jegyez valamiféle publikált forrást, nekünk most nem tisztünk ezeket felsorolni, alkalmasint ismertetni. Kizárólag azokat vettük be fenti elemzésünkbe, akik hírlapírói és lapszerkesztési munkát végeztek az 1870-es, 1880-as, esetleg 1890-es években, náluk – a többi munkavégzéstől eltekintve – a napi sajtóban való agitáció dominált, ezért is hoztuk létre az „újságíró” terminust a nómenklatúrában.

A köztisztviselői alcsoportba lényegében egy főt, Ráth Ferencet osztottuk be. Ráth Pécssett, az itt lévő pénzügyigazgatóságnál volt fogalmazógyakornok. 1873-tól már Pozsonyban találjuk pénzügyi fogalmazóként, 1878-tól - fellépve a ranglétrán – már pénzügyminiszteri fogalmazó,¹⁰⁵ 1880-tól pedig a király pénzügyi titkára.¹⁰⁶ Ismeretlen okból¹⁰⁷ 1883-ban távozik az állami tisztviselői pályáról.

Ügyvédnek-közjegyzőnek az alábbi hat személyt tekintettük: Istóczy Győző, Széll György, Szalay Károly, Rácz Géza, Vadnay Andor, Szendrey Gerzson. Istóczy parlamenti képviselősége mellett Pesten nyitott ügyvédi irodát, Rácz Géza az egyetemi ifjúság vezérjogásza volt, jelentsen ez bármit is, illetve közjegyzőként és ügyvédként is tevékenykedett. Szalay Károly a tisztaeszlári perben tűnt fel, s szerzett hírnevet magának

⁹⁹ GYURGYÁK 2001. 676.p.

¹⁰⁰ SZINNYEI 5. kötet. 187-188.p.

¹⁰¹ SZINNYEI 13. kötet. 333.p.

¹⁰² KUBINSZKY 1976. 188.p.

¹⁰³ GYURGYÁK 2001. 336.p. 101. jegyzet; KUBINSZKY 1976. 180.p.

¹⁰⁴ SZINNYEI 14. kötet. 1849.p.

¹⁰⁵ *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest, 1875. 81.p.

¹⁰⁶ OSZK Kt. Oct. Hung. 730. 65.k. 164.p.

¹⁰⁷ Vélhetően szerepet játszhatott ellenzéki és antiszemita beállítottsága. Egysszóval kényszerűségből, s nem önszántából távozott, hiszen fizetése ezt nem indokolta volna. (Egy fogalmazó havi keresete elérte az 1700 forintot, viszonyításképp egy középiskolai tanár 1000 forintot, egy műegyetemi tanár 3200 forintot keresett. SZÍVÓS Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete. 1867-1918*. Budapest, ÚMK, 2003. 72.p.)

antiszemita körökben,¹⁰⁸ tudniillik Solymosiné magánvádlójának szerepében tetszelgett. Tetszelgett, hiszen önként vállalta el a magánvádlói posztot.¹⁰⁹ Vadnay Andor vélhetően Istóczy személyi köréhez tartozhatott, ő volt ugyanis védője 1882. június 30-án a bíróságon. Szendrey Gerzson Székesfehérváron üzemeltett ügyvédi irodát. Széll György Csanád megye ügyésze, majd Hódmezővásárhely jegyzője volt.

A mezőgazdaságból, földbirtokból élő Andreánszky báróról, Csúzy Pálról és Szalay Imréről, illetve a földbérlőként aposztrofált Ónody Gézáról már fentebb tettünk említést, így most nem ismételjük önmagunkat. Ugyanez vonatkozik két katonatisztünkre is: Margittai Gyulára, Tartoll Mártonra. Farkas István pedig mint árny mozog előttünk, sem tanulmányairól, sem munkásságáról, sem foglalkozásáról nincs tudomásunk.

A foglalkozási és hivatási kategóriákat kibontva leszögezhetjük, hogy a táblázat sorainak zárt kasztként való kezelése nem lenne bölcs dolog. Az egyéni példák segítségével szeretnénk volna bemutatni, hogy mennyire nehéz a személyeket egy-egy csoportba besorolni. Arról se feledkezzünk meg, hogy az alanyok között 16 országgyűlési képviselő van, ennek a pozíciónak az 1900. évi népszéírást külön adatsort is nyitott.¹¹⁰ Mentségünkre szóljon, hogy megpróbáltuk azon szerepben feltüntetni alanyainkat, amiben 1883-ban, 1884-ben legnagyobb valószínűséggel tevékenykedtek, tehát törekedtünk az utolsó foglalkozás megállapítására.

A pártpolitikai beállítottság

Mint ahogy Szabó Miklós is foglalkozik a pártpolitikai beállítottsággal, szeretnénk erre mi is kitérni. Ennélfogva rövid bepillantást adnánk a párt megalakulásába, annak körülményeibe, illetve az 1884. évi országgyűlési választásokba. Az Országos Antiszemita Párt *de jure* 1883. október 6-án jött létre. Istóczy már 1881-ben hangoztatta, hogy neki minden képviselő elvbarátja, aki antiszemita ideológiáját követi, tekintet nélkül

¹⁰⁸ Szalay Károly egyébiránt hírhedt volt a Somogy megyében kifejtett „munkásságáról”. Krátky Lajossal, a *Világosság* szerkesztőjével egyenesen összeverekedett, amikor az vezércikkében elítélte az antiszemitizmus eszméjét. BŐSZE Sándor: Az 1883-as somogyi antiszemita zavargások. *Somogy megye múltjából*. Levéltári Évkönyv 22. Kaposvár, 1991. 81.p.

¹⁰⁹ KÖVÉR 2011. 531.p. A tárgyalásra Szalay egy nap késéssel érkezett meg, így akarata ellenére felszólalás nélkül kellett azt végighallgatnia. Bár kísérletet tett a megnyilatkozásra, az elnök nem adott neki szót. A magánvádló legközelebb a per végén került sorra, ekkor hívhatta fel magára igazán a figyelmet. KÖVÉR 2011. 531-532.p.

¹¹⁰ KÖVÉR György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In Gyáni Gábor-Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. jav.kiad. Budapest, 2001. 74.p.

párthovatartozására.¹¹¹ A Vas megyei képviselő ez év szeptemberében ismételten egy antiszemita párt létrehozásának szükségességére hívta fel olvasóinak figyelmét, közölve a leendő mozgalom programpontjait. A párt vezetősége négy főből tevődött össze: az intézőbizottságot Istóczy Győző, Simonyi Iván, Ónody Géza és Széll György alkották. Október 8-a és 10-e között tartották meg a pártértekezletet, itt fogadták el a 12 pontos programot. Ezt a *12 Röpirat* teljes egészében leközölte.¹¹² Most az elfogadott iromány első sorának és 12. pontjának tulajdonítunk jelentőséget: „*Az Országos Antiszemita Párt pártszövetkezeti (koalicionális) alapon megalakulván...*”, illetve „*12. A párttagoknak a zsidókérdéssel közelebbi összefüggésben nem álló egyéb politikai s nevezetesen közjogi kérdésekben teljesen szabad kéz hagyatik.*” A koalicionális alap és a zsidókérdéshez nem kapcsolódó kérdésekben való szabad véleményalkotás azt mutatja, hogy a párt vezetősége a közjogi kérdés mentén megosztott volt, mint ahogy törésvonalak mutatkoztak az asszimiláció értékelésével kapcsolatosan is. Az antiszemita zöme ugyanis tagadta az asszimilációt, azt álságosnak vélték, de egyben tartottak a sikeres beolvadástól.¹¹³ A kisebbségben lévő szabadelvűek¹¹⁴ és a függetlenségi táborból átpártolt képviselők egyedül az antiszemita ideológiában értettek egyet, a konfliktusokat Istóczy a közjogi-ellenzéki álláspontok mellőzésével kívánta ignorálni. Az újonnan szervezett alakulat vehemensen vetette bele magát az 1884. évi országgyűlési választásokba, segítségül hívva az antiszemita kezekben lévő folyóiratokat, illetve megjelentetve rölapokat, gúnyverseket, cédulákat. Ónodyék elveiket elsősorban röpiratok formájában terjesztették, hangsúlyozták, hogy a zsidókérdést „*törvényes úton akarják megoldani*”. Ezt az 1884. március 18-án publikált proklamációban fogalmazták meg.¹¹⁵ A legnagyobb vihart azonban nem ez, hanem a Ráth Ferenc és Zimándy Ignác által szerkesztett és kiadott *Antiszemita Káté* generálta.¹¹⁶ A választásokra június 13. és 22. között kerítették sort, az ezt megelőző időszakban folytatott antiszemita agitáció és a jelöltek

¹¹¹ KUBINSZKY 1976. 155.p. „Avagy nem jelentené-e azt, hogy egy nagy ügyet szűk látókörből nézünk, ha ezen ügyet valamely párt szeszélyeitől akarnánk függővé tenni? ... a mi ügyünk messze a pártok fölött áll.” - közli Kubinszky Judit. A szerző tévesen Istóczynak tulajdonította a megnyilatkozást, holott az egy németországi műből lett citálva a *12 Röpirat* hasábjaira. *12 Röpirat*, 1883. április 15. 16.p.

¹¹² KUBINSZKY 1976. 156.p., GYURGYÁK 2001. 320.p. A programpontok összehasonlítását a német antiszemita mozgalmak tervezeteivel Mérei Gyula végezte el (MÉREI Gyula: *Magyar politikai pártprogramok 1867-1914*. Budapest, Ranschburg, 1934. 143-155.p.)

¹¹³ GERŐ 2010. 124.p.

¹¹⁴ Figyelemre méltó Karády Viktor megjegyzése, aki szerint az Antiszemita Párt soraiban a szabadelvűek voltak többségben. KARÁDY Viktor: *Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Új Mandátum, 2000. 382.p.

¹¹⁵ A proklamációt aláírták: Ónody Géza, Simonyi Iván, Széll György, Istóczy Győző, Vadnay Andor, Ráth Ferenc, Andreánszky Gábor báró, Chernel Gyula, Duka György báró, ifj. gróf Festetics Pál, Inkey Sándor, gróf Klebelsberg Zdenko, Ladányi György, Margittay Gyula, Molnár Zsigmond, Nendtvich Károly, Okolicsányi György, Petrovay Ádám, Galsay Polgár József, Probszt Dénes, Rathmann Boldizsár, Szitár Dénes, Tamásy József, Zaáry József és Zimándy Ignác.

¹¹⁶ KUBINSZKY 1976. 180.p.

toborzásának ismertetése szétfeszítené dolgozatunk kereteit.¹¹⁷ A zsidóellenes tábor végül 55 kerületben indított jelöltet, ez 46 személyt jelentett. A jelöltek között 23 alanyunk szerepelt,¹¹⁸ összesen 31 kerületet képviselve. Szalay Károly, Verhovay Gyula és Vadnay Andor egyenesen három kerületben is ringbe szállt. A parlamentbe végül 17 antiszemita delegáltatott,¹¹⁹ egyet leszámítva mind vizsgálataink alanyait képezték (a megnyert kerületeket a 2. számú térképen láthatjuk). Szemnecz Emil 1886-ban Zalaegerszegről – időközi választáson, Farkas Dávid halála végett - jutott be az országgyűlésbe, gyarapítva a mozgalom politikai megnyilvánulási platformját.

Rudai Rezső az Antiszemita Pártot az első világnézeti programot valló mozgalomnak tekintette,¹²⁰ ennek ellenére a zsidókérdés mégsem bizonyult kellő összetartó erőnek. A pártalakulat 1885-ben bomlásnak indult: a vezér, Istóczy ez év áprilisában kilépett a pártból, hivatkozva a belső viszályokra, a nemzetközi elvbarátok támogatásának hiányára. Döntésében szerepet játszhatott a társak alacsony intellektuális szintje is.¹²¹ Augusztusban követték őt szabadelvű barátai: Komlóssy Ferenc, Zimándy Ignác, Csúzy Pál, Nendtvich Károly. A Vas megyei képviselő szorgalmazta két külön szervezet - egy '67-es-szabadelvű és egy függetlenségi beállítottságú - alapítását.¹²² Istóczy és követői ekkor hozták létre az „Országgyűlési Mérsékelt Ellenzéki Antiszemita Pártot”¹²³. A függetlenségi antiszemiták vezetését előbb Szalay Károly, majd a csángóperből büntetlenül, de nem tisztán szabaduló Verhovay Gyula vette át. A párt tehát pont a közjogi kérdés mentén hasadt ketté, általuk vélt hivatásukat – a zsidókérdést politikai eszmerendszerré gyúrni, levezetve abból minden problémát, a közjogi kérdést pedig mellőzni – nem sikerült beteljesíteni.¹²⁴

¹¹⁷ Az agitációval és a jelöltállításal alaposan foglalkozik KUBINSZKY 1976. 188-209.p.

¹¹⁸ A választásokon nem indult Mikecz József, Szemnecz Emil, Nemes Józsa és Gáborjáni Szentmiklósy Sámuel.

¹¹⁹ KUBINSZKY 1976. 212.p.

¹²⁰ RUDAI Rezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében.* 1861-1935. Budapest, 1936. 22.p.

¹²¹ KUBINSZKY 1976. 219.p.

¹²² BOSNYÁK 1942. 98.p.

¹²³ Mind Kubinszky, mind Gyurgyák elhagyta a párt nevéből az „ellenzéki” jelzőt. Ez azért érdekes, mert így nem válik egyértelművé Istóczy és követőinek szándéka, tudniillik a közeledés a Mérsékelt Ellenzékhez. KÖVER 2011 702.p. 601. jegyzet

¹²⁴ GYURGYÁK 2001. 320.p.

Az általunk antiszemita vezérkarként definiált 28 fő pártpolitikai beállítottságát a 4. táblázatban láthatjuk.

Pártpolitikai irányultság	Személyek száma	%
Szabadelvű-közjogi	8	28,57
Függetlenségi	18	64,29
n.a.	2	7,14
Összesen	28	100

A kor sajtója a választások alkalmával megkülönböztette a „keresztény ellenzéki” és az „antiszemita függetlenségi” jelölteket.¹²⁵ Szembetűnő a függetlenségek aránya, a szabadelvűek mindössze 28,57%-kal vannak jelen. Két személyről, Farkas Istvánról és Gáborjáni Szentmiklósy Sámuelről nem sikerült megállapítani a pártszimpátiát. Istóczy mellett a közjogi kiegyezést elfogadta Andreánszky Gábor, Csúzy Pál, Tartoll Márton, Zimándy Ignác, Ráth Ferenc, Nendtvich Károly.¹²⁶ Érdekes még hozzáfűznünk, hogy a képviselők között elterjedt az a vélekedés, hogy nem vállalták nyíltan antiszemita beállítottságukat, hanem függetlenségi színekben próbáltak evickélni a parlamenti „frakciók” között. Erre kitűnő példa Szalay Imre, aki nem szándékozott belépni a pártba, féltve szerény hírnevét, amit mezőgazdasághoz (szőlőtermelés, filoxéra, borgazdálkodás) kapcsolódó felszólalásaival eddig elért a parlamentben.

Az antiszemitizmus csökkenő támogatottsága megkérdőjelezhetetlen, 1887-ben már csak 11 képviselőt delegáltak az országgyűlésbe.¹²⁷ A választásokat megelőzően értekezletet tartottak, ahol közös programot és kampányt is elfogadtak. Mindazonáltal a 60 kerületben indított antiszemita politikusok nem örvendhettek nagy diadalnak: 11 képviselőjük később jelentéktelennek bizonyult a törvényhozásban. Az 1892. évi választáson a párt már nem szerepelt, korábbi tagjai pártonkívüliként, esetleg más párt színeiben még bekerültek a parlamentbe.¹²⁸

¹²⁵ SZABÓ Dániel: 1867-1918. In BOROS Zsuzsanna - SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)*. Budapest, Korona, 1999. 53.p.

¹²⁶ Bizonytalanok vagyunk Komlóssy Ferencet illetően. A képviselőjelöltek névsoránál mint függetlenségi van feltüntetve, az 1885-ben kilépett és Istóczyhoz csatlakozott szabadelvűeknél azonban ugyancsak szerepel a neve. Mi a közjogi ellenzéket elfogadókhöz soroltuk, ezt erősíti meg a szakirodalom is. KÖVER 2011. 702.p., SZABÓ 2003. 114.p.

¹²⁷ GYURGYÁK 2001. 322.p.

¹²⁸ KUBINSZKY 1976. 222-223.p.

A felekezeti megoszlás

Különös módon a vallásfelekezeti motívumokkal nem foglalkoztak a téma szakértői. Elemzésünket kiterjesztve eme ágensre is, eredményeinket az 5. táblázatba gyűjtöttük össze.

Felekezet	Személyek száma	%
Római katolikus	16	57,14
Református	6	21,43
Evangélikus	2	7,14
n.a.	4	14,29
Összesen	28	100

Az alanyok közül 16 római katolikus, 6 református, 2 evangélikus volt.¹²⁹ Farkas István, Tartoll Márton, Szendrey Gerzson és Rácz Géza vallását nem sikerült megállapítanunk. A római katolikus vallásúak elsősorban a Dunántúlról (Istóczy, Szalay Imre és Károly, Andreánszky Gábor, Szemnecz Emil, Csúzy Pál, Nemes Józsa) és a Felvidékről (Zimándy, Komlóssy, Simonyi, Probszt) származtak. Ezek a területek tipikusan katolikusnak számítottak, köszönhetően a katolikus egyház megújulásának és hittérítésének a 17. században. Bár a Felvidék nem magyar lakta területein az evangélikus felekezet dominált (gondoljunk a szlovákságra), antiszemitaink magyar származásuk révén a katolikus vallást követték. Ugyanakkor katolikusnak véljük az alföldi Csatár Zsigmondot, a zempléni Verhovay Gyulát és a Pest megyei születésű Persay Ferencet és Fülöpp Györgyöt. A reformátusok elsősorban Szabolcs megyére korlátozódtak: Ónody, Mikecz, Margittai is itt született. A makói Széll György református hitén sem csodálkozunk, Gáborjáni Szentmiklósy azonban érdekes pozitúrát alkot Pest megyei származásával és kálvinista keresztelésével. Még szembeötlőbb Vadnay Andor, aki Zánkán született (Zala megye) és hithű református volt. Evangélikusnak keresztelték Nendtvich Károlyt (Pécs) és Veres Józsefet (Orosháza).¹³⁰

Érzékelhetjük, hogy a születési helyek nem feltétlenül determinálták a felekezeti hovatartozást. Kétségtelen, hogy a római katolikusok többsége a Dunántúlon vagy a Felvidéken látta meg a napvilágot, de találhattunk mind Zemplénből, mind Szabolcsból

¹²⁹ A vallásfelekezeti hovatartozások meghatározásában alapvető fontosságúnak bizonyultak a korabeli gyászjelentések. Elérhetőségük: http://www.rakovszky.net/E1_LSG_ObitsIndex/GYJ-NevIndex.shtml

¹³⁰ Veres József evangélikus vallását megerősíti SZÖGI 2001. 271.p.

származó katolikust a kutatások nyomán. Ehhez kapcsolódva szerencsétlen lenne a reformátusokat az alföldi születési hellyel, erre Vadnay Andor és Gáborjáni Szentmiklósy esete figyelmeztet bennünket.

Korosztály szerinti megoszlás

Prozopográfiai részünket a képviselők korosztály szerinti megoszlásának felvillantásával záránk. A születési időpontok rendelkezésünkre állásával elkészítettük korosztályokba való besorolását (lásd a 6. táblázatot).

Életkor	Személyek száma	%	Életkor	Személyek száma	%
-20	0	0	-20	0	0
21-35	7	25	20-40	14	50
36-50	12	42,8	41-60	12	42,8
50-60	7	25	61-	2	7,2
61-	2	7,2			
Összesen	28	100	Összesen	28	100

Mint kitűnik, egyszerre két életkori osztályozást is feltüntettünk. A fiatalok nem elhanyagolható létszáma (7 fő) mellett a 36 és 50 év közötti, középkorú, érett férfiak domináltak. Hovatovább az 50 és 60 év közöttiek is egy negyedét alkották a párt elitjének. 60 évesnél idősebb csak két személy, Gáborjáni Szentmiklósy és Nendtvich Károly volt 1884-ben. A korosztályos megoszlás új kutatási irányt is kijelöl, hiszen a kor más parlamenti pártjaihoz, és a magyar országgyűlés képviselőinek korosztályaihoz hasonlítva érdemes lenne komparatív elemzést végezni.

Az interpretáció

Befejezván prozopográfiai vizsgálatunkat, sort kerítünk adataink kiértékeléséhez, összevetve azokat a munkahipotézis elején felvázoltakkal. Végigtekintve személyeink rendi státusán, megállapíthatjuk: indokolatlannak tartjuk Szabó Miklós elnevezéseit a két csoportot illetően. Ezt megtehetjük annak ellenére is, hogy vizsgálatunk alanyai nem egy az egyben fedik le egymást a hivatkozott 37 személlyel.¹³¹ Elemzésünkben az arisztokrata jelző mindössze egy antiszemita takar, ő is csak 1875-ben vált azzá.¹³² Az általunk elért eredmények tudatában lejegyezhetjük azt is, hogy erőteljes túlzás tisztán dzsentri szárnynak nevezni a második csoportot. Már az is figyelemreméltó eset, hogy az eredeti felmérésben - Szabó által elvégzett - 37 szereplő közül 17 közrendűnek számított, a nemesi rangúak csak minimális többségben voltak (18 dzsentri és két arisztokrata). Az általunk górcső alá vett politikusok jelentős részének nem volt sem nemesi címe, sem nemesi előneve. A nemességhez szorosan kapcsolódó földbirtokok kérdését is tárgyaltuk, ebből is kitűnik, hogy nagy részük egyáltalán nem rendelkezett birtokkal. Akinél sikerült utánajárni a földbirtoknak, ott is nem egy esetben az családi kezelésben volt, tehát nem rendelkezett felette kizárólagosan az antiszemita személy. Hozzáfűzzük mindezek mellett azt is, hogy Szabó vélhetően politikai kategóriákat kívánt felállítani, míg mi társadalmi szemszögből szeretnénk besorolni az antiszemita vezérkart.

Kubinszky Judit feltevései árnyaltabb képet mutatnak. Az antiszemita vezetőréteghez általa sorolt személyek között találhatunk arisztokrata nagybirtokost (Andreánszky Gábor), földbirtokos köznemest (Szalay Imre), deklasszálódó kisnemest-dzsentrit (Simonyi, Istóczy), illetve a tisztikar magvát alkotó „úri intelligenciát” is. Helyesen világít rá Ónody Géza helyzetére is, aki mint földbirtok-bérlő került terítékre. Ónody alighogy elkezdte közhivatalnoki pályafutását, gazdálkodásba kezdett. Ónody Gézának a családi birtokokból a tiszaszlári rész jutott, 1880-ban innen adta bérbe legelőjét. Ugyanebben az évben, tehát 1880-ban eladta teljes részét Pöhm Simonnak,¹³³ majd rögtön visszabérelte azt az új tulajdonostól. Ónody nem melleleg dohánytermeléssel is kísérletezett.¹³⁴ Az Ónody-bérletnek kb. fele szántó, fele legelő volt, összesen ez 841 holdat tett ki. A bérlemény

¹³¹ Az interpretáció során elkövethető hibákra felhívja figyelmünket STONE 1971.61-62.p.

¹³² Természetesen nem feledkeztünk meg Szabó Miklós ide vonatkozó kijelentéséről: „Az első csoportot illetően különösnek tűnhet az az állítás, hogy osztályjellegét tekintve arisztokrata színezetű volt, hiszen a párthoz csupán két arisztokrata tartozott: Andreánszky Gábor báró és Odeschalchi Artúr őrnagy.” SZABÓ 2003. 114.p.

¹³³ A szakirodalom Ónody antiszemita nézeteinek alfáját és omegáját a Pöhm családdal való üzletelésben véli felfedezni. A toposz cáfolatára lásd KÖVÉR 2011. 264.p. 82. jegyzet.

¹³⁴ KÖVÉR 2011. 264.p.

területén 31 gazdasági cseléd dolgozott.¹³⁵ Mindenestre jól jövedelmezhetett gazdasága, 1884-ben az Angol Királyné Szállodában lakott.¹³⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy a vezérkar többségét nem a nemesi származásúak, hanem a közrendűek alkották, legalábbis a 28 személy kérdését illetően. A markáns vélekedés, miszerint az antiszemita zöme lesüllyedt kisnemes volt, kiigazításra szorul. Ehhez kapcsolódva revideálnunk kell azt a feltevést, amit Verhovay képviselő esete bizonyít, mivel Kubinszky a lesüllyedő köznemesi kategóriába sorolta, mi azonban nem találtunk utalást sem nemesi címére, sem előnévára. Sőt, szülei, mint „egyszerű emberek” kerülnek említésre.¹³⁷

Következő elemzési szempontunk: mennyiben igazolható Szabó Miklós feltevése a földrajzi szóródást illetően? Szabó szerint az első kategória tagjai a Dunántúlról vagy a Felvidékről jöttek. Andreánszky jól beilleszkedik a fenti kategóriába, hiszen Bécsben született. Annál inkább problémát okoz Veres József, Gáborjáni Szentmiklós Sámuel és Fülöpp György személye, kik Pest, illetve Békés megyékből származtak. Eme ágenst figyelembe véve már a három lelkes nehezen sorolható az első csoportba. Széll György (ügyvéd), Szendrey (ügyvéd) és Csatár (tanító, jogász) foglalkozásuk miatt szintén az első (általunk az egyszerűség kedvéért csak „A csoportnak” nevezett) osztályba kerültek, de mindannyian a Duna bal partján túl születtek. A „B csoportba” tartozó Szalay Imre, mint földbirtokos, Szemnecz Emil, Simonyi Iván és Mikecz József, mint újságírók pedig nem az Alföldről származtak. Láthatjuk, hogy Szabó Miklós kategóriahatárai elmosódni látszanak, azok több ponton kiigazításra szorulnak az új eredmények tükrében.

Bár a földrajzi kérdésre Kubinszky Judit is kitért, mi most nem kívánunk párhuzamot vonni az 1883.évi zavargások¹³⁸ és az antiszemita politikusok születési helye között. Röviden csak annyit tennénk hozzá, hogy a képviselők, agitátorok – mobilitásuk és anyagi helyzetük végett - bejárták az egész országot, és különösen Pozsony környékén és a Dél-Dunántúlon érték el eredményeket az uszítással.

Abszolválunk kell a pártpolitikai beállítottságot is a két – A és B – csoport tükrében. Az „A” csoportba tartozó Andreánszky, Istóczy, Zimándy, Komlóssy és Nendtvich szabadelvű volt. Ugyanakkor a klerikális szárnyhoz tartozó Nemes Józsa, Veres József, Fülöpp György és Probszt Dénes függetlenséginek számítottak. Emellett függetlenségi elveket vallott Csatár Zsigmond, Széll György, Rác Géza és Szendrey Gerzson. Mivel utóbbi

¹³⁵ KÖVÉR 2011. 265.p.

¹³⁶ *Budapesti cím- és lakjegyzék. 1883-1884.* 562.p.

¹³⁷ BOSNYÁK 1942. 139.p.

¹³⁸ A zavargásokkal foglalkozott KUBINSZKY 1976. 105-130.p., FOKI 1986., BŐSZE 1991., KÖVÉR 2011.

három személy dzsentrí származásáról és biztos anyagi helyzetéről nem tudunk, őket is az értelmiséghez soroltuk. A „B” csoportba került Csúzy Pál földbirtokos, Ráth Ferenc köztisztviselő és Tartoll Márton katonatiszt. Ezen antiszemiták elfogadták a kiegyezési rendszert, társadalmi helyzetük miatt azonban a második, „dzsentrí” kategóriába sorolódtak. Konklúzióink nem lehet más, mint hogy a két szárny tagjai között egyaránt találhatunk szabadelvű és függetlenségi antiszemitákat is. Míg a társadalmi státus definiálása nehézkesnek bizonyult, addig a földrajzi és politikai motívumok egyértelműsége végett Szabó megállapításai ártértekelésre várnak. Az új kategóriák felállítása nem tisztunk, hiszen a források hiánya és a társadalmi rétegek elmosódása nem teszik számunkra ezt lehetővé.

Összegzésképp kísérletet teszünk eredményeink összefoglalására, ezúton eltekintve Szabó és Kubinszky tételmondataitól. Az Országos Antiszemita Párt tagjainak és az antiszemita mozgalomhoz szorosan kapcsolódó személyek (agitátorok, újságírók) standard adatainak begyűjtésével, azok feltérképezésével és feldolgozásával lehetőségünk nyílt egy árnyalt kép kialakítására. A kérdés, hogy honnan származtak és milyen társadalmi rangúak voltak a mozgalom elitjének tagjai, megkötésekkel bár, de megválaszolásra került. Az arisztokrata elem marginális szerepvállalása arra enged következtetni bennünket, hogy a párt, presztízsenek emelése céljából, kirakatba állította legmagasabb rendű képviselőjét.¹³⁹ Az vizsgálatiába bevont 28 fő többségének közrendű mivolta mellett nem áll módunkban tisztán, jelző és kiegészítés nélkül elfogadni a „dzsentrí szárny” megnevezést, hiszen az újságírók, szabadfoglalkozású ügyvédek, papok/lelkészek értelmiségi keresete kívül esik ettől a kategóriától. A nemesi címek, előnevek hiánya és a földbirtokok túlzott elaprózódása, elvesztése óva int minket, hogy a kisbirtokos nemesség dominanciája mellett érveljünk. A tanulmányi pályák és a foglalkozási hierarchiában betöltött pozíciók ugyanakkor arra engednek következtetni bennünket, hogy az antiszemita politikusok nem egy tagja tehetségének köszönhetően kiemelkedhetett volna rétegtársai közül. Természetesen a zsidóellenes retrospektív szemléletmód ezt gyökereiben fojtotta el. A földrajzi elemeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a születési helyek nem kapcsolódtak szorosan a későbbi antiszemita zavargások színtereihez, valamint a felekezeti hovatartozás sincs összeköttetésben a származási helyekkel. A továbbiakban érdemes lenne kiterjeszteni vizsgálatunkat az 1884. évi választáson elindult jelöltekre, ekkor már azonban egy bővített vezető rétegről, vezérkarról beszélhetnénk csak.

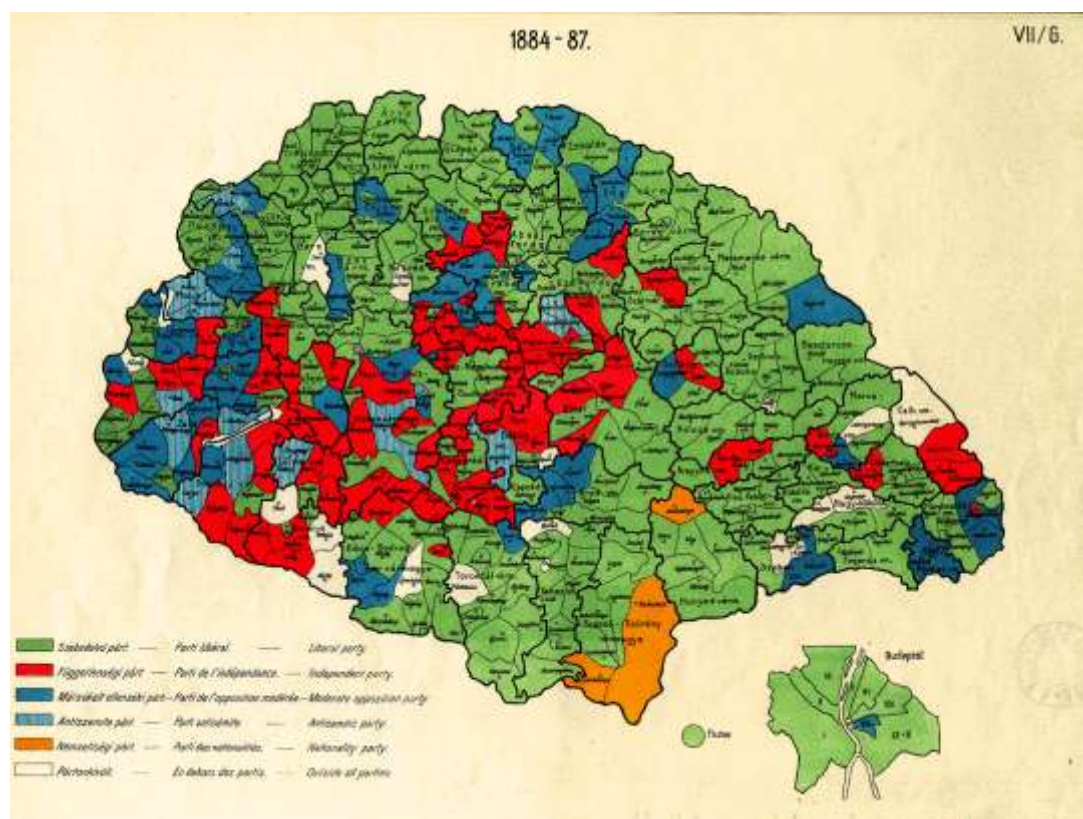
¹³⁹ Az antiszemiták - Andreánszkyval az élükön - azonban még mindig jelentős lemaradást könyvelhettek el a Szabadelvű Párthoz képest, hiszen a kormánypárt 1884-ben 41 arisztokrata származású politikust vonultatott fel az országgyűlés soraiban. LAKATOS Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg 1848-1918*. Budapest, 1942. 30.p.

FÜGGELÉK

1. számú térkép: A születési helyek eloszlása:

2. számú térkép: Az 1884. évi országgyűlési választások:

IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források:

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSzK Kt)

OSzK Kt Oct. Hung. 730. *Jüdische Delikatessen. Öregebb Bonyhád Perczel István tulajdona.*

Zsidókra vonatkozó hírlapkvágat- és aprónyomtatványgyűjtemény 1880-1885. 51.

kötet. – Az antisemita-párt naptára az 1884-ik szökőévre. (Szerk. Nagy Imre)

Budapest, 1884; 65. kötet - Antisemita Naptár. 1885. II. év. (Szerk. Nagy Imre)

Budapest.

Szakirodalom:

BALOGH Gyula: *Vasvármegye nemes családjai.* 2., bővített kiadás. Szombathely, 1901.

BODÓ Judit: Egy antiszemita politikai pályafutása. Istóczy Győző közéleti szereplése. In *Vasi Szemle.*

1987. 4. sz. 558-562.

BOSNYÁK Zoltán: *A magyar fajvédelem úttörői.* Budapest, Stádium, 1942.

BŐSZE Sándor: Az 1883-as somogyi antiszemita zavargások. In *Somogy megye múltjából.* Levéltári

Évkönyv 22. Kaposvár, 1991. 73-95.

Budapesti cím- és lakjegyzék. 1883-1884. Budapest, Franklin, é.n.

FOKI Ibolya: Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. In *Közlemények Zala megye*

közgyűjteményeinek kutatásaiból. Szerk.: Halász Imre. Zalaegerszeg, Zala Megyei

Levéltár, 1986. (Zalai gyűjtemény 25.) 217-241.

GAÁL Zsuzsanna: *A dzscentri születése. A Tolna megyei reformkori középbirtokos nemesség*

átalakulása a neoabszolutizmus és a dualizmus korában. Szekszárd, 2009.

GERŐ András: *Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa.* Budapest, Új Mandátum, 2010.

GUDENUS János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája.* I.kötet. Budapest,

Natura, 1990.

GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai esztörténet.* Budapest, Osiris, 2001.

HAJDU Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei.* Budapest, História, 1999.

- KARÁDY Viktor: *Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat.* Budapest, Új Mandátum, 2000.
- KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok.* I-XI. kötet. Budapest, 1911-1932.
- KÖVÉR György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In Gyáni Gábor - Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* 2, jav. kiad. Budapest, 2001. 7-186.
- KÖVÉR György: Középrend vagy középosztály(ok)? : Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig In *Századok.* 2003. (137. évf.) 5. sz. 1119-1168.
- KÖVÉR György: *A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek.* Budapest, Osiris, 2011.
- KÖVÉR György: A kollektív biográfia lehetőségei és korlátai. In KÖVÉR György: *Biográfia és társadalomtörténet.* Budapest, Osiris, 2014. 373-387.
- KUBINSZKY Judit: Adalékok az 1883. évi antiszemita zavargásokhoz. In *Századok.* 1968. (102. évf.) 1-2. sz. 158-177.
- KUBINSZKY Judit: *Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875-1890.* H.n., Kossuth, 1976.
- LAKATOS Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg 1848-1918.* Budapest, 1942.
- Magyar helységnev-azonosító szótár.* Szerk.: Lelkes György. Budapest, Argumentum, 2011.
- Magyar nemzetségi zsebkönyv.* I.kötet. Budapest, 1888.
- Magyar nemzetségi zsebkönyv.* Második rész. I.kötet. Budapest, 1905.
- Magyarország földbirtokosai.* S. a. rend.: Baross Károly. Budapest, 1893.
- Magyarország tiszti cím- és névtára.* Budapest, 1875.
- Magyarország tiszti cím- és névtára.* Budapest, 1884.
- MÉREI Gyula: *Magyar politikai pártprogramok 1867-1914.* Budapest, Ranschburg Gusztáv, 1934.
- NAGY Iván: *Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I-XIII. kötet. Pest, 1857-1868.
- Országgyűlési Almanach.* 1886. Szerk.: Halász Sándor. Budapest, 1886.
- RUDAI Rezső: *A politikai ideológia, pártrendszer, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében. 1861-1935.* Budapest, 1936.
- SILBER, Michael K.: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A „kaszinók”. In *Századok.* 1992. (126. évf.) 1. sz. 113-141.

- STONE, Lawrence: Prosopography. In *Daedalus*. 1971. 1. sz. 46-79.
- SZABÓ Dániel: A botrányhős Verhovay. In *Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843-1991*.
Összeáll.: Gerő András. Budapest, T-Twins, 1993. 55-76.
- SZABÓ Dániel: 1867-1918. In BOROS Zsuzsanna - SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)* Budapest, Korona, 1999. 7-156.
- SZABÓ Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003.
- SZENTIVÁNYI Márton: *Századunk névváltozásai. 1800-1893*. Budapest, Hornyánszky, 1895.
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I-XIV. Budapest, Hornyánszky, 1891-1914.
- SZÍVÓS Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete. 1867-1918*. Budapest, ÚMK, 2003.
- SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*. Budapest, 2001.
- SZÖGI László - KISS József Mihály: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849-1867*. Budapest, 2003.
- TÓTH Zoltán: Társadalmi státus és foglalkozás az osztrák és a magyar társadalomstatistikában. In *Statisztikai Szemle*. 1987. 1. sz. 62-86.
- VERBOVEN, Koenraad – CARLIER, Myriam – DUMOLYN, Jan: A Short Manual to the Art of Prosopography. In *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*. Ed.: Keats-Rohan, Katharine S.B. Oxford, 2007. (Prosopographica et Genealogica 13.)
- WELKER Árpád: A baltavári ügy. Egy pályakezdő antiszemita politikus – Istóczy Győző – kulcsélménye. In *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*. 1998. (25. évf.) 4. sz. 44-64.